

*Нестеренко С.С.,
к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Міжнародного гуманітарного університету*

ПРИНЦИП СПЕЦІАЛЬНОСТІ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Анотація. Стаття присвячена розгляду дії принципу спеціальності у міжнародному кримінальному праві на прикладі інституту екстрадиції. Відповідно до принципу спеціальності, запитуюча держава може переслідувати в кримінальному порядку особу тільки за злочин, за який її було видано.

Ключові слова: принцип спеціальності, видача, захист прав осіб.

Постановка проблеми. Відповідно до принципу спеціальності видана особа не може бути переслідувана у кримінальному порядку, підлягати покаранню за які-небудь інші злочини, крім тих, які обумовили видачу. Іноді для позначення даного правила використовують терміни «спеціалізація», «конкретність», що, однак, не тягне яких-небудь змін самого поняття. Однією з основних функцій принципу спеціальності є функція захисту прав особи, залученої до екстрадиційної процедури, обмеженні її переслідування лише тим діянням, яке дозволило запитуваній державі прийняти позитивне рішення про екстрадицію, так як будь-який вихід за межі діянь, передбачених екстрадиційним запитом, може істотно погіршити положення особи.

Аналіз останніх досліджень. Принцип спеціальності у контексті екстрадиції розглядали вітчизняні та закордонні вчені: А.Х. Абашидзе, Ш. Бассіуні, С.С. Беляєв, О.І. Бойцов, В.Г. Буткевич, Р.М. Валеев, Ю.Г. Васильєв, О.І. Виноградова, С. М. Вихрист, Н.А. Зелінська, А. Кассезе, С.Ф. Кравчук, С. Я. Лихова, І.І. Лукашук, Пашковський, Н.А. Сафаров, М. П. Свистуленко, М. І. Смирнов, К. Станбрук, А. Станбрук та ін.

Різноманітні аспекти екстрадиції, які розглядалися у працях учених, свідчать про інтерес до проблематики інституту екстрадиції, але не вичерпують всю її складність. **Мета** даної статті — дослідити дію принципу спеціальності в міжнародному кримінальному праві на прикладі інституту екстрадиції.

Виклад основних положень. У випадках, коли особа притягується до відповідальності за злочин, який був підставою для її видачі, не виникає яких-небудь труднощів. У подібній ситуації кримінальне переслідування здійснюється в тих межах,

які зазначені в запиті про екстрадицію. Однак особою можуть бути вчинені злочини, про які не було відомо під час її видачі. Не можна також виключити й ситуації, коли злочин вчиняється після видачі. Чи може в цьому випадку особа підлягати кримінальній відповідальності за злочин, що не фігурував в запиті про екстрадицію та не розглядався як підстава для видачі з боку запитуваної держави? [1].

Сучасне трактування правила «спеціалізації» є результатом складного й суперечливого розвитку різних поглядів на проблему обсягу кримінального переслідування видаваної особи. Правило спеціалізації вперше було закріплено у Договорі про видачу між Францією та Бельгією 1834 р. [2]. У правовій практиці існувало два підходи до її рішення: одержання згоди у самої особи на переслідування за злочин, що не передбачався екстрадиційним запитом, і одержання такої згоди у держави, що видала особу. Так, у ст. 9 Франко-Баварської конвенції від 29 листопада 1869 р. вказувалося, що видана особа не буде підлягати ні переслідуванню, ні покаранню за злочини чи проступки відмінні від тих, які згадуються у запиті про видачу, якщо тільки ці злочини чи проступки не передбачені ст. 2 і якщо уряд, який погодився на видачу, не дасть своєї згоди, або якщо обвинувачений не дасть своєї позитивної чи добровільної згоди, оповістивши уряд, який його видав. Франко-Бельгійська конвенція від 29 квітня 1869 р. вимагає лише згоди обвинуваченого та оповіщення про цю згоду державу-відповідача (ст. 10) [3]. Згодом загальне поширення отримав другий підхід, оскільки обвинувачувані не тільки не давали згоди на розширення обсягу кримінального переслідування, але й взагалі прагнули заперечити саму екстрадицію.

В літературі зазначається, що правило спеціальності є універсальним й внаслідок цього отримало статус загального принципу міжнародного права [4]. Деякі дослідники надають правилу спеціалізації статус звичаю. Так, на думку Ш. Бассіуні, «принцип спеціалізації є настільки широко визнаним у міжнародному праві і практиці, що це стало нормою звичаєвого міжнародного права» [5]. Г. Гриффіт, К. Харріс вказують, що включення

принципу спеціальності в різні міжнародні документи надає деяку підтримку цій точці зору» [6]. Посилаючись на норму звичаєвого міжнародного права, можна стверджувати: без згоди запитуваної держави видавана особа не може бути засуджена або покарана за інший злочин, ніж той, за який вона була видана [7].

Традиційне обґрунтування правила спеціалізації заключається у необхідності захисту державного суверенітету. В основі правила спеціалізації лежить той факт, що видача є договірною угодою між державами [8]. Г. Джилберт зазначає, що «принцип спеціальності... закріплює договірний характер угоди між двома державами, де запитуюча держава повинна визнати, що держава притулку здійснює видачу за певні злочини, а не за інші [9]. Р.М. Валеєв вказує, що «не отримання згоди держави, яка видала злочинця, означало би обмеження її інтересів, неповагу до її державного суверенітету» [10]. Класична концепція, що ґрунтується на договірній природі відносин між державами в області екстрадиції виходить із того, що спеціалізація не наділяє особу, що підлягає екстрадиції суб'єктивним правом, а тільки дозволяє їй користуватися правами, які витікають із прав та інтересів запитуваної держави. Однак у сучасній доктрині можна спостерігати тенденцію розглядати права індивідів згідно протективної умови в екстрадиційних договорах і національних законах без заперечення сутності спеціалізації як, головним чином, проблеми державного суверенітету [11].

Необхідно відзначити, що правило спеціальності виконує ще одну важливу функцію — захист прав особи, залученої до екстрадиційної процедури. У літературі вказується, що «існує друга, і з точки зору запитуваної особи, більш критично важлива функція правила спеціалізації, яка спрямована на захист прав особи, яка видається. Мета даного правила полягає в тому, щоб вимагати — по відношенню до всіх злочинів, за вчинення яких видана особа може підлягати правосуддю — дотриманням всіх гарантій процесу екстрадиції, як, наприклад, подвійна кримінальність та політичні заперечення. Це повинно привести до запобігання використанню процесу екстрадиції запитуючою державою в неприпустимих цілях. У цьому сенсі, інші гарантії та заходи захисту, які належать до процедури екстрадиції, як, наприклад, подвійна кримінальність, політичні заперечення, а також виключення смертної кари, настільки ж мають силу, як і принцип спеціальності» [12]. Вихід за межі кримінального переслідування, дозволеного в процесі видачі, міг би привести до сваволі по відношенню до виданої особи [13].

Н.А. Сафаровим висувається й обґрунтовується ідея універсальності «спеціалізації», в основі

якої лежать наступні фактори. По-перше, поняття «спеціалізації» є похідним від поняття державного суверенітету. У цьому значенні одна з найважливіших функцій розглянутого правила полягає в захисті суверенних прав запитуваної держави. По-друге, універсальність «спеціалізації» підтверджується її правозахисними характеристиками, роль яких зводиться до обмеження можливого довільного виходу з боку запитуючої держави за межі екстрадиційного запиту. У зв'язку з цим, друга основна функція «спеціалізації» — захист прав видаваної особи. По-третє, універсальність «спеціалізації» підтверджується її застосовністю не тільки для екстрадиції, але й для механізму функціонування інших інструментів правового співробітництва в боротьбі зі злочинністю, і, зокрема, передачі осіб відповідно до європейського ордеру на арешт або передачі обвинувачуваних Міжнародному кримінальному Суду [14].

Роль і значення принципу спеціальності як одного з фундаментальних положень екстрадиції були підтвержені судовою й договірною практикою, і стало частиною діючого права. Дане правило знайшло своє відображення у двосторонніх та багатосторонніх договорах про видачу та правову допомогу (ст. 14 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 р., ст. 13 Конвенції держав Бенілюксу про видачу 1962 р., ст. 14 Типового договору про видачу 1990 р., ст. 66 Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р., ст. 66 Договору між Російською Федерацією та Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р., ст. 16 Договору між Австралією та Республікою Корея про екстрадицію 1990 р., ст. 17 Договору між Канадою та Швецією 2000 р. та ін.); національному законодавству держав (ст. 80 Закону про видачу Канади 1999 р., ст. 4 Закону Азербайджанської Республіки про видачу осіб, які вчинили злочини (екстрадицію) 2001 р., ст. 17 Закону Великобританії про видачу 2003 р. та ін.; а також судовій практиці.

Так, у справі *United States v. Rauscher* (1886 р.) Верховний суд США вказав, що доктрина спеціальності обмежує юрисдикцію суду щодо обвинуваченого, що дозволяє суду приймати рішення лише за обвинуваченнями, які охоплюються рамками договору про видачу і включеними у декрети уряду іноземної держави про видачу [15]. В іншій справі винувата особа, видана Нідерландами на вимогу ФРН, була засуджена з порушенням ст. 6 § 1 Договору між ФРН та Нідерландами, який передбачає принцип спеціалізації. В результаті того, що суд порушив відповідне положення договору, прокурор звернувся до Верховного суду,

вважаючи, засудження за інший злочин повинне бути відмінено. Федеральний Верховний суд у своєму рішенні від 12 березня 1965 р. вказав, що відповідно до принципу спеціалізації, який застосовується між ФРН та Нідерландами, видана особа може бути засуджена тільки за злочин, за який була видана [16].

М. Шульц вказує, що принцип спеціалізації передбачає три обмеження, які впливають на повноваження держав у питанні переслідування виданої особи: заборона переслідувати у кримінальному порядку за злочин, не передбачений у запиті про видачу; заборона передавати видану особу третій державі; заборона позбавляти всіма іншими способами особисту свободу виданої особи за діяння, що передували видачі [17].

Бойцов А.І. зазначає, що правило спеціалізації включає в себе два обмеження, що впливають на повноваження держави відносно меж переслідування виданої особи: а) заборона переслідувати за злочин, не вказаний у запиті про видачу, та б) заборона передавати видану особу третій державі без згоди запитуваної держави [18].

На основі аналізу договірної та національної практики держав, можна зробити висновок, що принцип спеціалізації проявляє свою позицію в наступних правових категоріях. Особа, яку було видано, не піддається кримінальному переслідуванню, не може бути засудженою або затриманою з метою виконання вироку або постанови про утримання під вартою ні за яке правопорушення, вчинене до її видачі, крім правопорушення, за яке вона була видана, і її особиста свобода ні з яких інших причин не може обмежуватися, за винятком таких випадків:

— розширення обсягу кримінального переслідування можливе у тому випадку, якщо запитувана сторона дає на цю згоду. Запит про згоду надсилається разом із відповідними документами, та протоколом будь-якої заяви, зробленою виданою особою у зв'язку з відповідним правопорушенням. Згода дається, якщо правопорушення, у зв'язку з яким вона запитується, є таким, що тягне видачу (ст. 14 (1) (b) Типового договору про видачу). Необхідно вказати, що в даному випадку до злочинів висуваються ті ж самі вимоги й гарантії видачі (включаючи подвійну кримінальність, політичне виключення, виключення дискримінації, подвійне притягнення до кримінальної відповідальності та ін).

— якщо особа, маючи можливість залишити територію сторони, якій вона була видана, не зробила цього протягом певного часу або, залишивши цю територію, знову туди повернулася. Вказана умова передбачається як у міжнародних договорах, так і національних законах про видачу (ст. 14 Європейської конвенції про видачу правопорушників,

ст. 66 Конвенції про правову допомогу та правові відносини у сімейних, цивільних та кримінальних справах 1993 р., ст. 17 Закону Великобританії про екстрадицію 2003 р).

Запитуюча держава може, однак, вжити будь-яких необхідних заходів для видворення цієї особи із своєї території або будь-яких заходів, необхідних згідно з її законодавством для запобігання будь-яким юридичним наслідкам закінчення строку давності, включаючи розгляд справи за відсутності обвинуваченої особи. При цьому, якщо кваліфікація правопорушення, у зв'язку з яким пред'являється обвинувачення, змінюється в ході розгляду справи, видана особа може переслідуватися або засуджуватися, тільки коли кваліфікуючі ознаки нового складу правопорушення свідчать про те, що це правопорушення є таким, що тягне видачу.

Міжнародне право не допускає також видачу екстрадованої особи третій стороні, тобто зміну адресату екстрадиції. Така процедура може мати місце лише при наявності згоди держави, що видала особу. Так, згідно зі ст. 15 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 р. запитуюча сторона не може, без згоди запитуваної сторони, видавати іншій стороні або третій державі особу, видану запитуючій стороні та розшукувану зазначеною іншою стороною або третьою державою у зв'язку із правопорушеннями, вчиненими до її видачі.

Таким чином, як і у кожного правила, у цього теж є виключення. Основне полягає в тому, що запитувана держава на прохання запитуючої держави (і пред'явленні відповідних підстав) може дозволити відмовитися від дотримання цього правила й переслідувати видану особу у зв'язку з іншими обвинуваченнями (не тими, які зазначені у вимозі). Найбільш часто прохання про відмову від застосування цього принципу мають місце тоді, коли органи переслідування в запитуючій країні ще не закінчили розслідування повністю до моменту направлення вимоги про видачу або коли змінилися обставини у справі, за якою здійснюється видача. Наприклад, видача проводиться за вчинення нападу при обтяжуючих обставинах, однак незабаром після видачі особи потерпілий помер і з'явилися нові обставини для порушення кримінального переслідування за вбивство. У всіх інших випадках особа може переслідуватися тільки за діяння, що являлося підставою для екстрадиції.

Висновки. Принцип спеціальності як принцип, що забезпечує видачу тільки по предмету злочину, точно визначеному у запиті про видачу, служить цілям правосуддя. Дії запитуючої держави, спрямовані на здійснення екстрадиції особи

з наступним притягненням її до кримінальної відповідальності за інші правопорушення, ніж ті, які були зафіксовані у запиті про видачу, не допустимі й являють собою зловживання правом. Якщо суд запитуючої держави не виконує правило спеціальності щодо обмеження кримінального переслідування або іншого обмеження свободи виданої особи, іншим державам слід відмовлятися від співробітництва в питаннях екстрадиції з цією державою в майбутньому. З іншого боку, запитувана держава зобов'язана не дозволити видачу, якщо вона має вагомні підстави вважати, що запит про видачу вчинений з метою судового переслідування й покарання особи не за конкретне, чітко визначене у запиті про видачу правопорушення, а за злочин за ознаками раси, віросповідання, громадянства й т.п. Отже, що правило спеціальності повинно бути дотримано обома сторонами, що беруть участь у процесі екстрадиції.

Література:

1. Сафаров Н.А. Экстрадиция в международном уголовном праве: проблемы теории и практики. Extradition in International Criminal Law: Problems of Theory and Practice. — М.: Волтерс Клувер, 2005. — С. 62.
2. Валеев Р.М. Выдача преступников в современном международном праве (некоторые вопросы теории и практики). — Изд-во Казанского Университета, 1976. — С. 45.
3. Никольский Д.П. О выдаче преступников по началам международного права. — СПб: Типография М.М. Стасюлевича, 1884. — С. 243.
4. Stanbrook I., Stanbrook C. Extradition: The Law and Practice. — Sec. ed. — Oxford, 2000. — P. 47.
5. Bassiouni M.C. International Extradition: United States Law and Practice. — P. 512 (430).
6. Griffith G. QC., Harris C. Recent developments in the law of extradition // Melbourne Journal of International Law. — 2005. — Volume 6. — № 1. — <http://www.austlii.edu.au/au/journals>
7. Green M. International Law. — 3 ed. — L., 1987. — P. 106. Цит. по: Сафаров Н.А. Экстрадиция в международном уголовном праве: проблемы теории и практики. Extradition in International Criminal Law: Problems of Theory and Practice. — М.: Волтерс Клувер, 2005. — С. 63.
8. Nicholls C. The Law of Extradition and Mutual Assistance: International Criminal Law — Practice and Procedure. — 2002. — P. 180. Цит. по: Griffith G., Harris C. QC. Recent developments in the law of extradition // Melbourne Journal of International Law. — 2005. — Volume 6. — № 1. — <http://www.austlii.edu.au/au/journals>
9. Gilbert G. Aspects of Extradition Law. — London: Kluwer, 1991. — P. 106.
10. Валеев Р.М. Выдача преступников в современном международном праве (некоторые вопросы теории и практики). — Казань: Изд-во Казанского Университета, 1976. — С. 45.
11. Wilkitzki P. Article 101 — Rule of Speciality // Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court; Observer' Notes, Article by Article. — P. 1148. Цит. по: Сафаров Н.А. Экстрадиция в международном уголовном праве: проблемы теории и практики. Extradition in International Criminal Law: Problems of Theory and Practice. — М.: Волтерс Клувер, 2005. — 63с.

12. Griffith G. QC., Harris C. Recent developments in the law of extradition // Melbourne Journal of International Law. — 2005. — Volume 6. — № 1. — <http://www.austlii.edu.au/au/journals>

13. Валеев Р.М. Выдача преступников в современном международном праве (некоторые вопросы теории и практики). — Изд-во Казанского Университета, 1976. — С. 45.

14. Сафаров Н.А. Экстрадиция в международном уголовном праве: проблемы теории и практики: автореф. дисс. ... доктора юрид. наук: 12.00.10. — М., 2007. — С. 12.

15. Semmelman J. The Doctrine Of Specialty In Criminal Cases / Outside Counsel. — New York Law Journal. — January 3, 2008. — http://www.cm-p.com/pdf/Semmelman_New_York_Law_Journal.pdf >

16. Валеев Р.М. Выдача преступников в современном международном праве (некоторые вопросы теории и практики). — Изд-во Казанского Университета, 1976. — С. 47.

17. Валеев Р.М. Выдача преступников в современном международном праве (некоторые вопросы теории и практики). — Изд-во Казанского Университета, 1976. — С. 45.

18. Бойцов А.И. Выдача преступников. — СПб: Издательство «Юридический центр пресс», 2004. — С. 463.

Нестеренко С.С. Принцип специальности в международном уголовном праве

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению действия принципа специальности в международном уголовном праве на примере института экстрадиции. В соответствии с принципом специальности запрашивающее государство может преследовать в уголовном порядке лицо только за преступление, за которое оно было выдано.

Ключевые слова: принцип специальности, выдача, защита прав лиц.

Nesterenko S.S. Principle of specialty in international criminal law

Summary. The article examines the principle of specialty in international criminal law by the example of the institute extradition. Under the principle of specificity, the demanding state can prosecute the extraditee only for the offense for which the extradition was granted.

Key words: principle of specialty, extradition, protection of human rights